

Aikuisopintoihin osallistumisen kasautuminen ja esteet

Katajisto, Jukka. 1984. Aikuisopintoihin osallistumisen kasautuminen ja esteet. Aikuiskasvatus 4, 3, 139—143. — Artikkelii liittyy Aikuiskasvatuksen edellisen numeron s. 60—67 olleeseen artikkeliin Osallistumismuutokset Suomen aikuiskasvatuksessa 1972—1980. Artikkelissa tarkastellaan aikuiskasvatuksen alueellista ja sosiaalista kasautumista. Erikseen tarkastellaan aikuisopintoihin osallistuneiden ja osallistumattomien opiskeluvaikeuksia ja -esteitä. Artikkelin lopussa ehdotetaan eräitä toimenpiteitä aikuiskasvatukseen osallistumattomien opiskeluasteiden poistamiseksi.

1. Osallistumisen kasautuminen

Osallistuminen aikuisopiskeluun on monipuolistunut. Kun vuonna 1972 aikuisopiskelija oli jossain elämänsä vaiheessa osallistunut keskimäärin kahteen eri koulutusmuotoon, vuonna 1980 eri koulutusmuotoja oli keskimäärin kolme. Pääkaupunkiseudulla, jossa aikuisopiskeluun osallistutaan määrällisesti ja suhteellisesti eniten, osallistutaan myös useampiin

erilaisiin koulutusmuotoihin kuin muualla maassa (Lankinen 1980, 19).

Aikuisopiskelu on keskittynyt suuriin asutuskeskuksiin kuten muukin osallistuminen kulttuuripalveluihin (Kulttuuritilasto 1981, 116—525). Tällöin muualla maassa korostuu perinteisten vapaan sivistystyön toimintamuotojen merkitys. Alueelliset erot osallistumisessa aikuisopiskeluun ovat kuitenkin olleet taustoitumassa vuodesta 1970 (taulukko 1; Katajisto 1983, 25).

Taulukko 1. Aikuisväestön osallistuminen aikuisopiskeluun suuralueen ja kuntamuodon mukaan vuosina 1972 ja 1980 (suluissa väestöryhmien jakaumat otoksissa) %

	Osallistumisa j a n k o h t a		Erotus 1972—80 %
	1.9.1971—31.8.1972 %	1.9.1979—31.8.1980 %	
SUURALUE¹⁾			
Helsinki	30 (10)	29 (10)	—1
Muu Etelä-Suomi	19 (46)	26 (49)	+7
Väli-Suomi	20 (33)	25 (28)	+5
Pohjois-Suomi	18 (11)	27 (12)	+9
KUNTAMUOTO			
Kaupungit	25 (52)	28 (62)	+3
Muut kunnat	15 (48)	24 (38)	+9
YHTEENSÄ (%)	20 (100)	26 (100)	+6
	N = 1 440	N = 3 614	

1) Asuinalue suuraluejaon mukaan:
Muu Etelä-Suomi: muu Uudenmaan lääni paitsi Helsinki, Turun ja Porin, Hämeen ja Kymen läänit sekä Ahvenanmaa.
Väli-Suomi: Mikkelin, Pohjois-Karjalan, Kuopion, Keski-Suomen ja Vaasan läänit.
Pohjois-Suomi: Oulun ja Lapin läänit.

Ammatillisessa aikuiskoulutuksessa on yhä selviä alueellisia eroja. Ammatilliseen aikuiskoulutukseen osallistuneiden osuus oli 1979—80 pääkaupunkiseudulla 26 % ja muualla maassa 19—20 % aikuisväestöstä. Yhteiskunnallisiin ja harrasteopintoihin osallistuneiden osuus oli taas eri puolilla maata melkein sama, eli 17—19 %.

1970-luvun puolivälin jälkeen väestön keskittyminen asutuskeskuksiin on hidastunut. Taloudellisen kasvun hidastuminen on estänyt työvoiman liikkuvuutta. Maatalousväestö ei pienene enää yhtä nopeasti kuin ennen. Lisäksi toisen maailmansodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ovat ohittaneet jo iän, jossa muuttoalttius on suurimmillaan. Väestönkehitys on tasapainottunut ja elinolosuhteet vaikiintuneet.

Nämä tekijät ja ennen muuta lähes koko maan kattavat aikuiskoulutusorganisaatiot ovat tasoittaneet alueellisia eroja. Koulutuspolitiikkaa sekä sosiaaliturvaa ja muuta koulutusta koskevat aluepoliittiset toimenpiteet ovat myös vaikuttaneet tähän erojen tasoittumiseen (vrt. Valkonen et. al. 1980, 208—221).

Vaikka alueellinen kasautuminen onkin 1970-luvulla lieventynyt, näyttävät osallistumisen sosiaaliset erot yhä syvenevän osittain ammatillisen aikuiskoulutuksen voimakkaan laajenemisen seurauksena. Yhdellä toiminnan alueella aktiiviset henkilöt ovat aktiivisia myös muilla alueilla. Työnantajan järjestämään

koulutukseen osallistuneet ovat aktiivisia myös vapaa-ajan opinnoissa, järjestötoiminnassa ja päivävastoin. Yksilöiden aktiivisuus ulottuu toisistaan varsin kaukanakin oleviin harrastus- ja osallistumismuotoihin. Toisaalta samat henkilöt jäävät jatkuvasti eri osallistumismuotojen ulkopuolelle.

Sosiaalisen osallistumisen kasautumista yksilötasolla on selitetty mm. ärsyke- ja menestyshypoteeseillä. Mitä enemmän ärsyketilanne muistuttaa aiemmin palkittua tilannetta, sitä todennäköisemmin toimitaan aiempaan tapaan (esim. Homans 1961; Allardt et al. 1956, Aaltonen-Manninen 1979, 221—229).

Eri väestöryhmien välillä on kuitenkin säännönmukaisia eroja. Miehet osallistuvat useammin aikuisopintomuotoihin kuin naiset. Miehet osallistuvat ammatilliseen aikuiskoulutukseen toistuvammin ja koulutuspäivinä mitattuna kauemmin kuin naiset. Pidemmän koulutuksen saaneet 25—44 -vuotiaat toimihenkilöt ja yrittäjät (paitsi maatalousyrittäjät) käyttävät muita sosiaaliryhmiä useammin eri aikuiskoulutuspalveluita (taulukko 2).

Taulukko 2. Eri sosioekonomisessa asemassa olevien osallistuminen aikuisopintoihin joskus elämänsä aikana jaoteltuna osallistumismäärän mukaan vuonna 1980 (%)

	OSALLISTUMISKERTOJEN LUKUMÄÄRÄ ¹⁾				Haastateltuja %	yht. N
	0	1—2	3—4	yli 4		
SOSIOEKONOMINEN ASEMA						
Maatalousyrittäjä	38	45	15	1	100	137
Muu yrittäjä	21	39	24	17	100	90
Ylempi toimihenkilö	3	23	35	38	100	240
Alempi toimihenkilö	7	44	32	17	100	734
Koulutettu työntekijä ²⁾	22	53	18	6	100	392
Kouluttamaton työntekijä	34	48	15	3	100	636
Opiskelija	45	42	11	2	100	391
Eläkeläinen	47	36	12	5	100	614
Omaa kotitaloutta hoitava Muu esim. avustava perheenjäsen	23	50	19	8	100	175
	39	45	14	2	100	205
HAASTATELLUT YHTEENSÄ (%)	28	43	19	10	100	3 614

Ammatilliseen aikuiskoulutukseen osallistuminen on myös jossain määrin keskittynyt toimi- ja ammattialoittain.

Koulutustarve on ilmaistu kaikilla toimialoilla suuremmaksi kuin toteutunut osallistuminen ammatilliseen aikuiskoulutukseen.

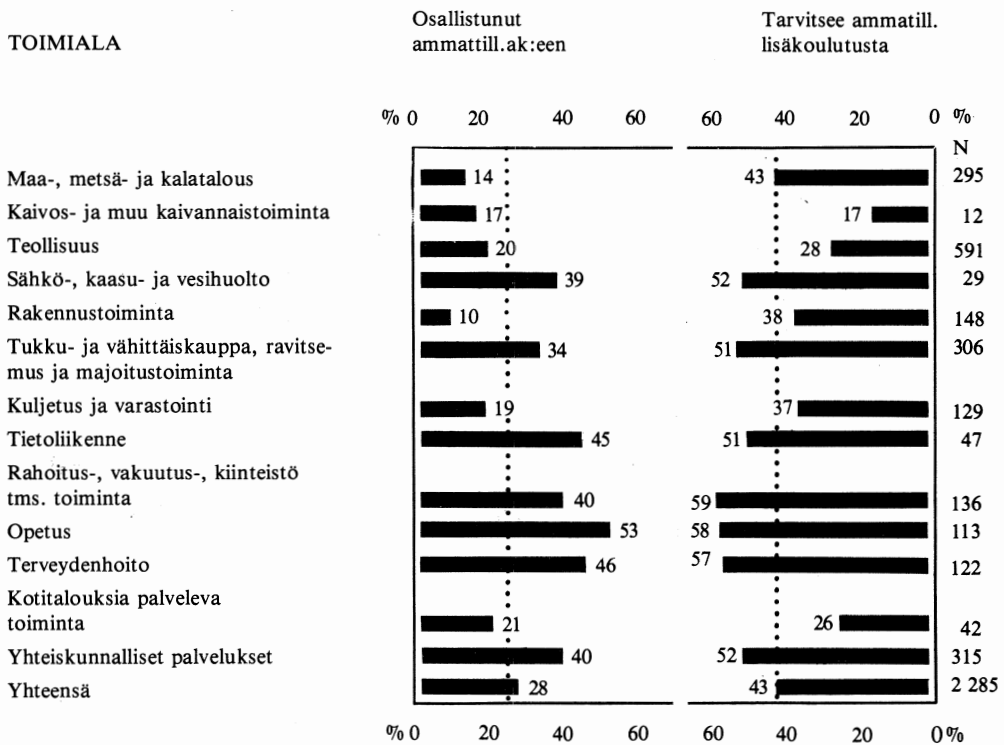
1) Haastattelulomakkeessa ja -ohjeissa yksilöitiin ja määriteltiin yhteensä 20 erilaista aikuiskoulutusmuotoa.

2) Vähintään neljän kuukauden ammatillisen koulutuksen saanut työntekijä.

Aloilla, joilla on ennestään hyvin koulutettua työvoimaa ja joilla aikuisopiskelumahdollisuudet ovat muita aloja suuremmat, työntekijät kokevat myös itse tarvitsevansa keskimäärin enemmän lisäkoulutusta (kuvio 1).

Kun teollisuudessa osallistuminen ammatilliseen aikuiskoulutukseen oli vuonna 1972 selvästi keskitason yläpuolella, se oli vuonna 1980 keskiarvon alapuolella (Lehtonen-Tuomisto 1973, 46). Tämä saattaa olla oire teknologian kehitysvaikutuksista.

Kuvio 1. Työllisten osallistuminen ammatilliseen aikuiskoulutukseen 1.9.79—31.12.80 välisenä aikana sekä heidän ilmaisemansa tarve saada ammatillista lisäkoulutusta työtehtävien-
sä hoitamiseen toimialoittain (%)¹⁾

Taulukko 3. Tekijäryhmät, jotka estävät osallistumisen aikuisopiskeluun 1970-luvun tutkimusten mukaan

Koko maa (1972 N = 1 440)	Maaseutu (1977 N = 594)	Pääkaupunki (1978 N = 1 578)
1) opetukseen liittyvät asenne-esteet;	1) opetukseen liittyvät asenne-esteet;	1) pelko opiskelu- vaiveuksista;
2) aikaan liittyvät osallistumisesteet;	2) palvelusten etäisyyteen ja olemassaoloon liittyvät tavoitettavuusesteet;	2) aikaesteet;
3) opintomahdollisuuksien tavoitettavuuteen liittyvät esteet	3) vapaa-ajan käyttöön liittyvät aikaesteet;	3) kriittinen asenne koulu- tuksen merkitykseen;
4) opiskelun merkityksettömyys.	4) ikääntymiseen ja vanhentumiseen liittyvät esteet;	4) välinpitämättömät opiskeluasenteet;
	5) opiskelun tarpeettomaksi tai kiinnostamattomaksi kokeminen.	5) rajoittavat elinolo- suhteet
(Lehtonen-Tuomisto 1973, 186—212)	(Aaltonen-Manninen 1979, 105)	(Lankinen 1979, 90—92)

1) Ammatilliseen aikuiskoulutukseen osallistuneista on rajattu lomaketeknisistä syistä pois ammatilliseen uudelleenopiskeluun osallistuneet (N = 58). Tämä tuskin olennaisesti muuttaa toimialojen mukaista osallistumisjakaumaa (Ammatilliseen perus-, jatko- ja täydennyskoulutukseen osallistuneiden N = 638).

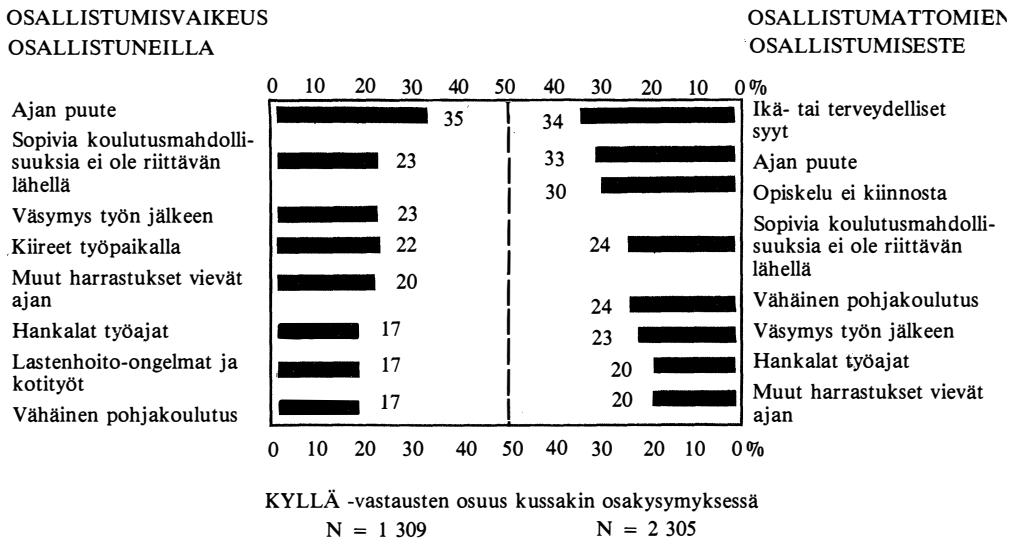
Aikuisopintoihin osallistumisella on taipumusta kasautua hyvin koulutetulle väestölle, jonka omassa hallinnassa on usein sekä työnsä että vapaa-aikansa käytön säätely. Siksi aikuisopetuksen kehittämisen haasteena ovatkin ne lyhyen koulutuksen saaneet ja alhaisessa sosiaalisessa asemassa olevat, joiden todennäköisyys joutua työttömiksi on suuri ja joilla ei ole koulutustarvetta työssä käydessään (Vrt. Hirsch 1980; Komiteamietintö 1980: 55, 11—13, 121—125).

2. Osallistumisen esteet

Aikuisopintoihin osallistumisen esteet on tiivistetty taulukkoon 3. eri tekijäryhmiksi faktorianalyysin avulla. Tekijäryhmät koskevat koko maata, maaseutua ja pääkaupunkia 1970-luvulla.

Vuonna 1980 tiedusteltiin koko maassa aikuiskoulutushaastattelun osioluettelon avulla syitä aikuisopintojen vaikeutumiseen tai estymiseen. Kysymykset tehtiin sekä niille, jotka eivät oleet osallistuneet aikuisopintoihin että siihen osallistuneille. Vastaukset keskittyivät seuraavaan kahdeksaan osasyhyyn (Kuvio 2).

Kuvio 2. Aikuisopintoihin osallistuneiden ja osallistumattomien yleisimmät osallistumisvaikeudet ja -esteet 1.9.79—31.12.80 välisenä aikana (%)

Työ, perhe-elämä, harrastukset ja muu vapaa-ajan käyttö toimintoina ovat nykyään yhä enemmän eriytyneet toisistaan. Siten näiden toiminta-alueiden joutuessa yksilön vainnoissa kilpailutilanteeseen on mahdollista, että aikuisopiskelussa, joka on vain yksi osallistumismahdollisuus monien muiden joukossa, ajan puute koetaan entistä korostuneempana lähes kaikkien yhteiskuntaryhmien arvostuksissa.

Helsingissä aikaesteet näyttävät suhteellisesti merkittävimmiltä kuin muualla. Maaseudulla taas ikääntymiseen ja koulutuksen tavoitettavuuteen liittyvät esteet ovat tärkeämpiä. (Aaltonen 1979, 17; Lankinen 1980, 30). Tämä on luonnollista, ovathan aikuisopiskelumahdollisuudet suurissa asutuskeskuksissa runsaat ja maaseudulla ikärakenne keskimääräistä korkeampaa. Sen sijaan välinpitämätön suh-

tautuminen aikuiskasvatukseen — opiskelu ei kiinnostanut — korostui muuta maata enemmän ns. ”Väli-Suomessa” (ks. määrittely taulukon 1 alaviitteessä).

Ne, jotka eivät osallistuneet aikuiskoulutukseen, kokivat esteetkin selvästi suuremmiksi kuin osallistuneet. Aikuiskoulutukseen osallistuneet pitivät työkiireitä, ajan puutetta ja lastenhoitoon tai kotitöihin liittyviä esteitä kuitenkin suurempina. Osallistumattomien mielestä suurimpia esteitä olivat ikä, terveydelliset syyt ja se, ettei opiskelu kiinnosta.

Miehille ominaisia vaikeuksia tai esteitä osallistumiselle olivat muut harrastukset ja asennesytyt. Naisten opiskelua hankaloittivat olosuhteista johtuvat konkreettiset rajoitukset. Opiskeluesteiksi ei enää vuonna 1980 juurikaan koettu taloudellisia syitä, joskin niillä

oli vielä selvästi merkitystä suoritusason työntekijöille ja omaa kotitaloutta hoitaville.

Monet osallistumisesteet ovat sellaisia ettei niihin voida paljonkaan vaikuttaa. Varsinkin aikuisten asenteiden muutos vaatii pitkäjänteistä didaktista kehittämistä koko koulutusjärjestelmässä. Sen sijaan useisiin olosuhteista johtuviin esteisiin voidaan vaikuttaa välittömästi. Sopivaa koulutustarjontaa voidaan lisätä sinne, missä siitä on puute. Aikaasteisiin voidaan vaikuttaa lisäämällä joustavia opintoja tutkintomahdollisuuksia eri koulutusjärjestelmien välillä. Opintotuki voidaan kohdistaa myös lyhytkestoiseen koulutukseen.

3. Lopuksi

Aikuiskoulutukseen osallistuminen on polarisoidussa toisaalta vaativissa ammattitehtävissä toimivien sekä toisaalta vähän koulutusta saaneiden, apu- tai valvontatehtäviä suorittavien ja työttömien välillä. Koulutuksellisen tasa-arvon lisääminen edellyttää erityistoimenpiteiden suuntaamista niille, jotka eivät osallistu aikuisopintoihin. Aikaesteitä voidaan vähentää mm. joustavilla tutkinto- ja opintovapaajärjestelyillä. Olisi pyrittävä lisäämään erityisesti opintotukea lyhytkestoiseen koulutukseen myös muille kuin toimihenkilöille.

Tärkeintä on kuitenkin vaikuttaa asenteisiin koko kasvatus- ja koulutusjärjestelmässä elinikäisen kasvatuksen/jatkuvan koulutuksen periaatteen mukaisesti. Jos ihminen on jo peruskoulutusvaiheessa kadottanut uskon omiin oppimis- ja muihin mahdollisuuksiinsa, on aikuiskasvatuksen vaikea enää sitä palauttaa.

Lähteet

- Aaltonen, R. 1979. Hindrances to Participation as an Object of Adult Education Research in Finland. *Adult Education in Finland* 4/1979. Helsinki.
- Aaltonen, R. & Manninen, H. 1979. Aikuiskoulutus ja kulttuuripalvelusten käyttö sosiaalisen osallistumisen muotoina. *Aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen julkaisuja* 13. Tampereen yliopisto.
- Allardt, E., Jartti, P., Jyrkilä, F. ja Littunen, Y. 1956. Työläisnuorison harrastustoiminta. Helsinki.
- Hirsch, J. 1980. *Der Sicherheitsstaat. Das 'Modell Deutschland' seine Krise und die neuen sozialen Bewegungen*, Frankfurt am Main 1980.
- Homans, G. C. 1961. *Social Behaviour. Its Elementary Forms*. London.
- Katajisto, J. 1983. Changes in Participation in Adult Education in Finland in the 1970's. *Adult Education in Finland* 2/1983. Helsinki.
- Komiteanmietintö 1980:55. Teknologiakomitean mietintö. Helsinki.
- Kulttuuritilasto 1981. Tilastotietoja taiteesta, tiedonvälityksestä, vapaa-ajasta, urheilusta ja nuorisotoiminnasta. Tilastokeskus, tilastollisia tiedonantoja n:o 73. Helsinki.
- Lankinen, M. 1979. Aikuiskoulutuksen tila ja tarve Helsingissä. Helsingin kaupungin tilastokeskus. Tutkimuksia ja selvityksiä 1979:8, Helsinki.
- Lankinen, M. 1980. *Adult Education in Helsinki: Use and Need*. *Adult Education in Finland* 2/1982. Helsinki.
- Lehtonen, H. & Tuomisto, J. 1973. Aikuiskoulutus Suomessa: Käsitteet ja käyttö. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tutkimuksia A: 45. Tampereen yliopisto.
- Valkonen, T., Alapuro, R., Jallinoja, R. ja Sandlund, T. 1980. *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Juva.

Korjaus Aikuiskasvatus 3/84:ssä olleeseen artikkeliin

Jukka Katajiston Aikuiskasvatus-lehden 3/84 artikkelissa "Aikuisopintoihin osallistumisen kasautuminen ja esteet" taulukon 2 otsikossa aikuisopintoihin osallistumisen jaottelu oli mainittu virheellisesti "osallistumismäärän" mukaan (s. 140), kun se olisi pitänyt olla

"*aikuiskoulutusmuotojen*" määrän mukaan. Samoin taulukkopää olisi pitänyt luokitella *osallistumismuotojen* lukumäärän mukaan, 1—2, 3—4 ja yli 4 osallistumismuotoa, eikä osallistumiskertojen lukumäärän mukaan.